

Ryś, Jan

Stan szkolnictwa parafialnego w miastach Małopolski w XIII w.

Rozprawy z Dziejów Oświaty 37, 3-19

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

JAN RYŚ

STAN SZKOLNICTWA PARAFIALNEGO
W MIASTACH MAŁOPOLSKI W XIII W.

Geneza szkolnictwa parafialnego w Polsce do dziś budzi wśród historyków oświaty wiele kontrowersji. Główny przedmiot sporu dotyczy czasu powstania tych szkół na ziemiach polskich. W literaturze historyczno-oświatowej zarysowały się dwa odrębne stanowiska. Pierwsze zapoczątkowane zostało przez A. Karbowiaka, który opowiedział się za trzynastowiecznymi początkami szkół przy parafiach, wskazując jednocześnie, że ważnym czynnikiem przyspieszającym ich rozwój były postanowienia III i IV soboru laterańskiego¹. Zaznaczył też, że pod pojęciem „szkoła parafialna” należy rozumieć samoistną, formalną instytucję kształcącą wszystkich chętnych. Jest to bardzo istotna uwaga, gdyż wszystkie inne formy kształcenia, które być może wyprzedzały powstanie szkół parafialnych nie mogą być podciągnięte pod to pojęcie. (W takim też rozumieniu, szkoła parafialna będzie przedmiotem naszych rozważań). Stanowisko to zaakceptowała większość badaczy. S. Kot², J. Skoczek³, J. Kłoczowski⁴, J. Szymański⁵.

Odminną koncepcję przedstawił J. Nowacki, wysuwając śmiałą hipotezę, że szkoły parafialne istniały już w Polsce w X i XI w. Za podstawowy dowód przyjął brak jakichkolwiek informacji o szkolnictwie w źródłach do końca XII w., co jego zdaniem, ma potwierdzać swobodny i nieskrępowany rozwój szkół, w który nie musiały ingerować władze kościelne⁶.

¹ A. Karbowiak, *Szkoły parafialne w Polsce w XIII i XIV w.*, RAU, fil., t. 25 (1896) s. 300; Tenże, *Dzieje wychowania i szkół w Polsce w wiekach średnich*, t. I, Petersburg 1898, s. 172.

² S. Kot, *Historia wychowania*, Lwów 1934, s. 187.

³ J. Skoczek, *Rozwój szkolnictwa w Polsce średniowiecznej* [w:] *Historia wychowania*, pod red. Ł. Kurdybachy, t. I, Warszawa 1967, s. 249.

⁴ J. Kłoczowski, *Polska w kulturze europejskiej XIV i XV wieku* [w:] *Polska dzielnicowa i zjednoczona*, pod red. A. Gieysztora, Warszawa 1972, s. 481.

⁵ J. Szymański, *Rola szkół kanonickich w Małopolsce w XIII wieku*, „Rozprawy z Dziejów Oświaty”, 1965, t. VII, s. 10.

⁶ J. Nowacki, *Dzieje Archidiecezji Poznańskiej, t. II, Archidiecezja Poznańska w granicach historycznych i jej ustrój*, Poznań 1964, s. 666.

Kompromisowe stanowisko zajął E. Wiśniowski, który podkreślił znaczenie ustaw wspomnianych soborów, ale zaznaczył, że szkoły były integralną częścią parafii na Zachodzie już w czasach karolińskich. Zakładanie szkół w XIII w. było więc zjawiskiem normalnym w organizacji kościelnej⁷. Stanowisko to podzielił także A. Zapart, twierdząc, że i w Polsce przy nowo powstałych parafiach tworzone szkoły i szpitale⁸.

Wydaje się, że teza o dziesięcio- czy jedenastowiecznych początkach szkół parafialnych jest dość ryzykowna, a jej argumentacja mało przekonująca. Nie ulega wątpliwości, że w dziedzinie szkolnictwa korzystaliśmy z gotowych wzorów zachodnich, ale zarówno w czasach karolińskich jak i w późniejszym okresie istniało wiele parafii nie prowadzących szkół⁹. Istnienie szkół przy każdym kościele było w sferze postulatów Karola Wielkiego i samego Kościoła, który to postulat był w różnym stopniu realizowany w zależności od miejsca i czasu. Skoro więc na Zachodzie, gdzie warunki rozwoju oświaty były zdecydowanie lepsze niż u nas, nie każda parafia posiadała szkołę, to trudno twierdzić, że w Polsce, która leżała na peryferiach kulturowych Europy, sytuacja była aż tak dobra i przy nowo powstających parafiach zakładano jednocześnie szkoły i szpitale.

Należałoby się także zastanowić, czy „młody Kościół polski”, który w X w. zaledwie ugruntował się w znaczniejszych ośrodkach administracji państwowej, był już przygotowany do zakładania szkół ogólnodostępnych i czy taka potrzeba istniała? Niewątpliwie w pierwszym okresie Kościół borykał się z wieloma trudnościami natury organizacyjnej, a nadrzędnym celem jego działania była akcja misyjna, przy czym bazowano głównie na duchowieństwie obcym. O słabości tego Kościoła świadczy reakcja pogańska, która w I poł. XI w. zmiotła chrześcijaństwo z terenu Polski. Po odbudowie jeszcze przez długi okres pozycja Kościoła nie była na tyle silna, aby samodzielnie schryścianizować Prusy, w przeciwieństwie do XIV w., kiedy chrystianizował Litwę. Jest mało prawdopodobne, aby polskie parafie już w XI w. prowadziły szkoły w pełnym rozumieniu tego słowa. Należy też zwrócić uwagę, że pierwsze parafie powstawały na intelektualnych pustkowiach, wśród społeczności pogańskich, nie mających zrozumienia dla kwestii oświatowych, stąd też chętnych do nauki raczej nie było. Z drugiej jednak strony, względy liturgiczne zmuszały proboszcza do przygotowania grupki chłopców, do aktywnego uczestnictwa w nabożeństwach odprawianych w kościele parafialnym. Wprawdzie nie spotykamy w źródłach jakiegokolwiek wzmianki o „prywatnym” nauczaniu prowadzonym przez

⁷ E. Wiśniowski, *Sieć szkół parafialnych w Wielkopolsce i Małopolsce w początkach XVI w.*, „Roczniki Humanistyczne”, 1967, z. 2, s. 85.

⁸ A. Zapart, *Szkolnictwo parafialne w archidiecezji krakowskiej XVI–XVIII w.*, Lublin 1983, s. 77.

⁹ P. Chaunu, *Czas reform. Historia religii i cywilizacji (1250–1550)*, Warszawa 1989, s. 77.

proboszczów, ale wydaje się, że w pierwszym okresie formowania się parafii musiało ono istnieć. Była to doraźna forma kształcenia, głównie na potrzeby kościoła parafialnego, przez którą z biegiem lat przewijała się coraz większa liczba „uczniów”. To właśnie oni stanowili zacyzyn przyszłej rodzimej inteligencji parafialnej, której szeregi często pomnażali przybywający osadnicy z Zachodu. Tym sposobem dochodziło do powstania pierwszych lokalnych środowisk kulturowych, których jednym z wytworów była właśnie szkoła.

Trzeba jednak przyznać, że przytoczone wcześniej twierdzenie, iż przy nowo powstających parafiach zakładano jednocześnie szkoły, nie jest w pełni pozabawione sensu. Należy je jednak odnieść do późniejszego okresu, przynajmniej do XV w. i w szczególności do ośrodków miejskich. Potwierdza to analiza materiałów źródłowych z terenu województwa lubelskiego, które w tym stuleciu przechodziło intensywny proces urbanizacji. Z danych, które posiadamy wynika, że różnice czasowe pomiędzy pierwszą wzmianką o szkole a powstaniem parafii są niewielkie, co pozwala przypuszczać, że parafia i szkoła powstały równocześnie.

Wracając do procesów szkołotwórczych w Polsce, należy zwrócić uwagę na przełomowe niemal znaczenie trzynastego stulecia. Nie można tu pominąć znaczenia postanowień III i IV soboru laterańskiego, ale nie można ich zbyt preceniać. Na IV soborze w 1215 r. zapadła decyzja, aby przy każdym kościele, którego środki pozwolą, był zatrudniony nauczyciel do bezpłatnej nauki wszystkich chętnych chłopców¹⁰. Postanowienia te nie wprowadzały szkoły jako nowej instytucji i nie nakładały też obowiązku bezwzględnego ich zakładania, warunkując istnienie szkoły także względami materialnymi. W przypadku Polski postanowienia tego soboru miały jednak głębsze znaczenie. Celem zwołania IV soboru laterańskiego było upowszechnienie norm ogólnokanonicznych na obszarach peryferyjnych Kościoła, m.in. w Europie Środkowej. Z tego też powodu w obradach soborowych uczestniczyli przedstawiciele duchowieństwa polskiego: Wincenty Kadłubek i Iwo Odrowąż¹¹. Oni też jako pierwsi przywieźli do Polski postanowienia soborowe i przystąpili do ich wprowadzania w życie. Nic więc dziwnego, że powstanie najstarszej polskiej szkoły przy kościele NMP w Krakowie wiąże się z osobą biskupa Iwo Odrowąza. Krakowska szkoła mariacka należy niewątpliwie do najstarszych, co nie oznacza, że powstała jako pierwsza. Trzynastowieczne, pewne wzmianki źródłowe mają także szkoły wrocławskie¹². Niewątpliwie w XIII w. sieć szkół parafialnych musiała się dość szybko zagęszczać, o czym w pośredni sposób mogą świadczyć pierwsze polskie

¹⁰ A. Karbowski, *Dzieje wychowania...*, t. I, s. 26–27.

¹¹ J. Kłoczowski, *Europa słowiańska XIV–XV wiek*, Warszawa 1984, s. 83.

¹² Szkoła przy kościele Marii Magdaleny potwierdzona w 1267 r. i przy kościele św. Elżbiety w 1293 r., A. Świerk, *Stan szkolnictwa we Wrocławiu w drugiej połowie XIII wieku*, „Nasza Przeszłość”, XVII, 1963, s. 77–85.

„ustawy szkolne” z XIII/XIV w., w których nie poruszano problemu zakładania nowych szkół — widocznie powstawały bez większych przeszkód — ale zwrócono uwagę na nauczycieli, którzy mogli w nich nauczać¹³.

Skromny materiał archiwalny nie pozwala na ustalenie nawet orientacyjnego czasu powstania poszczególnych szkół, jak i na odtworzenie sieci szkolnej w okresie średniowiecza. Wystarczy dodać, że ze 116 miast jakie lokowano do końca XIV w. na terenie Małopolski, zaledwie 16 posiada pewne wzmianki źródłowe z tego stulecia¹⁴, a nie ulega wątpliwości, że około 70% z nich posiadało własne szkoły. Podejmując więc próby ustalenia początków szkół, trzeba się odwołać do informacji pośrednich i uwzględnić cały szereg czynników natury kościelnej, społeczno-ekonomicznej, politycznej, a nawet geograficznej.

Przyjęcie chrztu przez Polskę oznaczało jej wejście w krąg cywilizacji zachodniej i stwarzało możliwość korzystania z jej dorobku. W początkowym okresie, napływ idei oświatowych do Polski dokonywał się głównie za pośrednictwem wyższego duchowieństwa, gromadzącego się początkowo wokół katedr, a następnie wokół kościołów kolegiackich. Duchowieństwo zachodnie wywarło znaczący wpływ na reformę życia kanonickiego w Polsce, ale także przyczyniło się do powstania pierwszych ośrodków kultury na ziemiach polskich. Ważną rolę w rozwoju kontaktów kulturowych odegrało także duchowieństwo zachodnie, przejawiające szczególne zainteresowanie oświatą. Dotyczy to w pierwszej kolejności zakonów zebrzących, a zwłaszcza dominikanów, którzy starali się oddziaływać na umysły wiernych m.in. poprzez naukę szkolną. Stąd też prowadzone przez nich szkoły miały charakter otwarty i służyły z wysokiego poziomu¹⁵. Podobnie też inne zakony jak benedyktyni, cystersi i bożogrobcy, a także zgromadzenia żeńskie wniosły niemały wkład w rozwój polskiej oświaty. Ogólnie można stwierdzić, że założenie zgromadzenia zakonnego przyspieszało powstanie szkoły parafialnej w danej miejscowości, a z drugiej strony współistnienie szkoły klasztornej i szkoły parafialnej wytwarzało konkurencję wpływającą pozytywnie na poziom nauczania.

Pozytywny wkład w rozwój procesów szkołotwórczych wnieśli także osadnicy, a zwłaszcza owi „hospites”, przemierzający niemal całą Europę. Była to grupa niezwykle otwarta na wszelkie prądy kulturowe. W ich działalności

¹³ Zbiór statutów synodalnych polskich w prowincji gnieźnieńskiej, wyd. Z. Helcel, [w:] *Starodawne Prawa Polskiego Pomniki* (dalej: SPPP), t. I, Kraków 1856, s. 353, 355.

¹⁴ Oprócz wymienionych w tabeli są to następujące miasta: Skawina — 1364 (K a r b o w i a k, *Dzieje wychowania...*, t. I, s. 156); Książ Wielki — 1385 (*Miasta polskie...*, t. I, s. 646); Koszyce — 1373 (AKMK, A.off. — 5, k. 225, 328). Mamy także potwierdzonego scholastyka przy kolegiacie kieleckiej — 1198, KDM, II, s. 21. i w Stopnicy — 1143 (ZDM, II, nr 347) oraz wzmianki o szkołach kolegiackich w Kurzelowie — 1369 (ZDM, IV, nr 1002) i Skalbmierzu — 1309 (MV, III, s. 99).

¹⁵ P. Kielar, *Studia nad kulturą szkolną i intelektualną dominikanów w Polsce*, pod red. J. Kłoczowskiego, t. I, Warszawa 1978, s. 286.

gospodarczej i handlowej wykształcenie nabierało szczególnego znaczenia. W miejscowościach, w których się osiedlali, zakładali szkoły na wzór działających na Zachodzie Europy, skąd wywodzili się przybywający do Polski „goście”. W szkołach, które zakładali, posady nauczycielskie oddawali swoim rodakom, nie znającym języka polskiego. W XIII w. szkół takich musiało być dużo, skoro na synodach prowincjonalnych zalecono, aby nauczyciele znali język polski, w stopniu niezbędnym do objaśniania chłopcom „autorów”¹⁶. Nie ulega więc wątpliwości, że osady, a później miasta, w których domieszka elementu etnicznie obcego była znaczna, wcześniej posiadały własne szkoły parafialne, które szybko przybierały specyficzne piętno szkół miejskich.

W rozwoju kontaktów kulturalnych z Zachodem należałoby też uwzględnić częstotliwość i zasięg podróży handlowych polskich kupców, peregrynacje religijne, a także wszelkie misje polityczne, a przede wszystkim podróże naukowe i studia zagraniczne Polaków.

Idee oświatowe przenoszone z Zachodu do Polski, trafiły tu w XIII w. na podatny grunt, powstały w wyniku rozwoju sieci parafialnej i postępującego procesu urbanizacji. Czas powstania parafii to jeden z głównych czynników jaki należy uwzględnić przy ustalaniu początków szkoły. Jak już wspominaliśmy wcześniej, proboszcz był zmuszony zadbać o przygotowanie do udziału w nabożeństwach kilku chłopców, których musiał zaznajomić z językiem łacińskim, nauczyć na pamięć modlitw i śpiewów kościelnych, z pewnością także czytać i być może pisać. Oczywiście po pewnym czasie jedni chłopcy odchodzili, a na ich miejsce przychodzili nowi. Z biegiem lat liczba osób „wykształconych” w ten sposób rosła. Im więc parafia była starsza, tym liczniejsze było grono „inteligencji”, mającej elementarne wyobrażenie o roli wykształcenia, a tym samym pozytywnie nastawionej wobec wszelkich koncepcji szkolotwórczych. Z drugiej strony parafie starsze były już ugruntowane organizacyjnie i miały też ściśle określone dochody. Z analizy materiału źródłowego, głównie z XIV w., wynika, że istniejące w tym czasie na terenie Małopolski parafie miejskie, były dobrze wyposażone. Nic nie wskazuje, aby względy materialne stały na przeszkodzie utworzenia szkoły, bądź też utrudniały jej funkcjonowanie. W tym miejscu należałoby też wspomnieć o kolatorach parafii, którzy jako faktyczni jej właściciele, mogli wywierać wpływ na powstanie i rozwój szkoły. Niestety, na podstawie fragmentarycznego materiału źródłowego dotyczącego XIII w. trudno wyciągnąć jakiegokolwiek wnioski. Jednak fakt, że w tym niezwykle skromnym gronie parafii miejskich, które mają potwierdzone szkoły w XV w. znalazły się dwie parafie kolacji zakonnej, Miechów i Skaryszew, będące w posiadaniu bożogrobców, może wskazywać, że w parafiach duchownych, a szczególnie zakonnych, szkoły powstawały wcześniej niż w królewskich czy szlacheckich.

¹⁶ Zob. przypis nr 13.

Bardzo ważnym czynnikiem szkołotwórczym była lokacja miasta. Kancelaria miejska, sąd, organizacje cechowe, bractwa religijne stwarzały zapotrzebowanie na ludzi wykształconych. Wykształcenie było także niezbędne przedstawicielom władz miejskich. W Miechowie przyjął się zwyczaj, że rajcy miejscy musieli umieć przynajmniej pisać i czytać¹⁷. Nie był to z pewnością przykład odosobniony w skali Małopolski, a nawet całego kraju. Na rozwój oświaty wpływał także charakter gospodarczy miasta. Elementarna wiedza była konieczna przy wszelkiego rodzaju transakcjach handlowych, stąd też miasta uczestniczące w szerokiej wymianie musiały zadbać o wysoki poziom swoich szkół. Podobnie też z wysokiego poziomu szkolnictwa słynęły miasta górnicze. W ośrodkach górniczych na terenie Czech, powstanie szkoły wyprzedzało często lokację miasta¹⁸. Trudno udokumentować podobne przypadki na terenie Małopolski, chociaż wczesne wzmianki o szkołach w Bochni, Wieliczce, Wolbromiu czy Chęcinach wskazują, że szkoły mogły tu powstać przynajmniej wraz z lokacją miasta. Należy też zwrócić uwagę, że niektóre miasta pełniły ważne funkcje w administracji państwowej i kościelnej. Skupiona w nich inteligencja wpływała na rozbudzenie aspiracji intelektualnych mieszkańców. Ważnym czynnikiem było także położenie geograficzne. Przez ośrodki leżące na międzynarodowych szlakach handlowych przewijała się nie tylko spora liczba kupców, ale także i inteligencja.

Wielkie miasta, jak Kraków, Sandomierz, Bohnia, Wieliczka, przodowały także w rozwoju życia kulturalnego. Wytwarzały one pewne wzorce, które przejmowały mniejsze miasteczka, nadając im z biegiem czasu swoistego piętna. Najsilniej oddziaływał Kraków, który już w XI w. zaliczony został przez Geografa Bawarskiego do centrów kulturowych Europy¹⁹. Kraków oddziaływał jako stolica biskupia, jako miasto stołeczne i jako siedziba monarsza²⁰. Posiadał też jedną z pierwszych szkół miejskich, będącą wzorem dla innych miast. Zasięg oddziaływania innych miast był znacznie mniejszy. W literaturze przedmiotu przyjęto podział miast na cztery kategorie w zależności od wielkości i potencjału gospodarczego, a w ślad za tym ustalono ich zasięg oddziaływania gospodarczego, za którym szło także oddziaływanie kulturowe. Okazuje się, że miasta z I kategorii, do których należał Kraków utrzymywały kontakty z miejscowościami w promieniu 3 tys. km. Miasta z drugiej kategorii, a więc takie jak Sandomierz, Wieliczka, Nowy Sącz oddziaływały w promieniu 460 km, a miasta z III i IV kategorii odpowiednio do 50 i 25 km²¹. Efektem wzajemnych kontaktów

¹⁷ Biblioteka Jagiellońska, rkps 901.

¹⁸ D. Molenda, *Inwestycje produkcyjne i kulturalne w miastach górniczych Europy Środkowo-Wschodniej*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej”, 1978, nr 1, s. 22.

¹⁹ T. Silnicki, *Biskup Nanker*, Warszawa 1953, s. 21.

²⁰ J. Wiesiołowski, *Miasta w przestrzeni społecznej późnego średniowiecza* [w:] *Spółczesność Staropolskie*, pod red. A. Wyczańskiego, t. III, Warszawa 1983, s. 310.

²¹ M. Bogucka, H. Samsonowicz, *Dzieje miast i mieszczaństwa w Polsce przedrozbiorowej*, Wrocław 1986, s. 108.

i powiązań było powstanie podobnych norm prawnych, obejmujących m.in. wzór lokacyjny, sądy, produkcję cechową, kredyty, a także pewne wspólne wartości intelektualne i kulturowe, w tym także szkołę miejską.

O oddziaływaniu miast na taką skalę możemy mówić dopiero u schyłku średniowiecza, niemniej już w XIII w. istniejące miasta z Krakowem na czele wywarły pozytywny wpływ na rozwój oświaty w innych ośrodkach, a zwłaszcza tych, które znalazły się w ich bezpośrednim sąsiedztwie.

W XIII w. lokowano na terenie Małopolski 28 miast i chociaż posiadały one własne parafie, to nie wydaje się możliwym, aby we wszystkich funkcjonowały szkoły parafialne. Możemy przyjąć — za Józefem Szymańskim — że wszystkie w pełni zorganizowane i normalnie funkcjonujące zgromadzenia kanonickie, z wyjątkiem wspólnot pozakatedralnych w Krakowie, posiadały niemal od początków swego istnienia szkoły²². Nie wynikamy tu w jakim stopniu były to szkoły otwarte i jaki był zasięg ich oddziaływania, gdyż wymaga to oddzielnego studium. Do grona tego typu kolegiat zaliczymy kolegiaty przy kościele św. Floriana w Krakowie, kolegiaty w Sandomierzu i Opatowie, a także kolegiaty w Wiślicy, Kielcach i Kurzelowie, które nie wchodzą jednak w zakres naszych rozważań, gdyż lokacje tych miast nastąpiły znacznie później.

W samym Krakowie najstarszą metrykę powstania posiada szkoła mariacka. Tradycja datuje jej powstanie na lata 1221–1222 i wiąże je z osobą biskupa Iwo Odrowąża²³. Możemy przypuszczać, że w XIII w. nie była ona w stanie zaspokoić potrzeb oświatowych mieszczan i jeszcze w tym stuleciu zorganizowano w obrębie murów miejskich szkołę przy kościele Wszystkich Świętych. Istniała też trzecia szkoła na przedmieściu. Wspomniana już kolegiata św. Floriana, do czasów lokacji Kleparza (1366) pełniła funkcję parafii przedmiejskiej i istniejąca przy niej szkoła była szkołą parafialną. Pozostałe szkoły krakowskie, a więc przy kościele św. Szczepana, św. Anny, św. Ducha i św. Mikołaja oraz kazimierskie szkoły przy kościołach św. Stanisława i św. Jakuba powstały w XIV w.

Sandomierz już na przełomie XII i XIII w. był ważnym ośrodkiem kościelnym. W pobliżu wzgórza zamkowego istniały kościoły Wniebowzięcia NMP, św. Piotra i św. Mikołaja, a także w pobliżu kościoł św. Jana i św. Jakuba, do którego w r. 1226 sprowadzono dominikanów, a prawa parafii przejął nowo wybudowany kościół św. Pawła²⁴. Erygowana pod koniec XIII w. kolegiata przy kościele Wniebowzięcia NMP z pewnością od samego początku swego istnienia posiadała szkołę, którą potwierdzają źródła z końca XIV w. Natomiast szkoła

²² J. Szymański, *op.cit.*, s. 7.

²³ Zob. przypisy w tabeli końcowej. To samo dotyczy pozostałych miast.

²⁴ F. Kiryk, *Urbanizacja Małopolski. Województwo sandomierskie*, Kielce 1994, s. 120.

przy kościele św. Piotra powstała około 1434 r.²⁵ Natomiast do końca średniowiecza nie mamy wzmianki o szkole przy kościele św. Pawła, choć wiadomo, że istniała w XVI w.²⁶ Możemy przyjąć, że jedyną szkołą działającą w XIII w. w tym mieście była szkoła kolegiacka.

Najstarszym kościołem opatowskim był kościół pod wezwaniem NMP, który do 1471 r. pełnił funkcję parafii. Na części dochodów tej parafii ufundowano w II poł. XIII w. kolegiatę św. Marcina, która przejęła później funkcje parafii. Nie napotykamy na żadne ślady szkoły przy kościele NMP i wszystko wskazuje, że jedyną szkołą w tym mieście była właśnie szkoła kolegiacka.

Za trzynastowiecznymi początkami szkół w Bochni i Wieliczce, przemawiają nie tyle względy kościelne ile ekonomiczno-społeczne. Były to najstarsze ośrodki górnictwa, znane w Małopolsce już w XIII w. Miasta te zamieszkiwała duża liczba ludności obcej, szczególnie Niemców i Włochów. Bogato uposażone parafie miały wystarczające zabezpieczenie, aby utrzymać także rektora szkoły. Do ośrodków górniczych należy zaliczyć także Sławków i Olkusz. Sławków był siedzibą kasztelanii, należał też do ważnych ośrodków kościelnych. Obok istniejącej tu parafii św. Krzyża, biskup Muskata ufundował w 1298 r. drugą parafię św. Jana i klasztor św. Ducha ze szpitalem. Z kolei probostwo olkuskie zostało nadane przez biskupa Getkę dziekanowi kolegiaty św. Floriana na Kleparzu. Stąd też bliskie związki z Krakowem, a w późniejszym czasie także z Akademią Krakowską. Ponadto jeszcze w XV w. wśród mieszkańców tego miasta był znaczny procent ludności obcej narodowościowo. Przypuszczalnie w XIII stuleciu powstały też szkoły w Miechowie i Skaryszewie. Parafie w tych miastach były własnością bożogrobców, którzy przejawiali wiele troski wokół szkolnictwa we własnych zgromadzeniach jak i podległych im kościołach²⁷. Zgodnie z tym, co zostało wcześniej powiedziane, wczesnych początków szkół możemy się także doszukiwać przy innych parafiach zakonnych, a więc w Jędrzejowie i Koprzywnicy będących w posiadaniu cystersów. To samo jesteśmy skłonni stwierdzić odnośnie Opatowca pozostającego we władaniu benedyktynów, gdzie w 1283 r. osadzili się także dominikanie oraz Buska będącego własnością premonstratensów i słynącego już w XIII w. z kultu cudownego obrazu Matki Boskiej. Do grona parafii duchownych należy też Stary Sącz. Poza właścicielkami parafii, klaryskami, istniał tu także klasztor franciszkański. Miasto było nie tylko ważnym ośrodkiem w wymianie handlowej z Wągrami, ale także nadgranicznym punktem oparcia we współpracy politycznej i wojskowej. Istnieje także wiele analogii w zabudowie przestrzennej Starego

²⁵ F. K ir y k, *Z dziejów szkolnictwa sandomierskiego w XV w.* [w:] *Spoleczeństwo Polski średniowiecznej*, pod red. S.K. K u c z y Ń s k i e g o, Warszawa 1994, s. 201.

²⁶ S. K o t, *Szkolnictwo parafialne w Polsce XVI–XVIII w.*, Lwów 1912, s. 222.

²⁷ A. K a r b o w i a k, *Miechowici a oświata*, „Muzeum”, 1906.

Sącza i Krakowa, co może świadczyć o jednakowym czasie lokacji tych miast i dowodzić, że było to dzieło tych samych zasadźców²⁸. Stąd też można przypuszczać, że wzorem Krakowa, także i Stary Sącz już w XIII w. posiadał szkołę. Jeżeli przyjmiemy istnienie szkoły w Starym Sączu, to nie można wykluczyć, że i Nowy Sącz wraz z lokacją, lub niewiele później zorganizował też własną szkołę. Lokacja tego miasta miała być bowiem translacją ośrodka miejskiego ze Starego Sącza. Wprawdzie translacja ta nie została w pełni uskuteczniiona, to jednak do nowo powstałego miasta przeniesiono komorę celną, a także jedyny w okolicy jarmark.²⁹ Wraz z translacją do Nowego Sącza przeniosła się także znaczna część mieszczan starosądeckich, którzy niewątpliwie przyczynili się do wczesnego powstania szkoły w nowym miejscu zamieszkania.

Za wczesnym powstaniem szkoły w Zawichoście przemawiają głównie względy kościelne. Już w XII w. istniały tu dwa kościoły: kościół NMP i kościół św. Trójcy, będący siedzibą powstałego w 1171 r. archidiakonatu zawichojskiego. Przypuszczalnie Zawichost był starszym ośrodkiem grodowo-administracyjnym niż Sandomierz. Jedynie tylko niedostatkiem źródeł można tłumaczyć tak późną wzmiankę o szkole przy kościele NMP, która niewątpliwie istniała już w XII w. Być może, że trzynastowieczne początki miała także szkoła w Nowym Mieście Korczynie, której założenie tradycja przypisuje Bolesławowi Wstydliwemu³⁰. Był to ważny ośrodek administracji państwowej, skupisko duchowieństwa świeckiego i zakonnego i szybko rozwijającego się handlu i produkcji rzemieślniczej.

Ustalenia nasze mają czysto szacunkowy charakter. Nie są bowiem poparte żadną pewną wzmianką źródłową. Stąd też nie można wykluczyć istnienia szkół w innych miastach. Dokonując tych ustaleń staraliśmy się zachować pewien umiar i nie popadać w zbyt ni optywizm w ocenie stanu oświaty w Polsce w XIII wieku, pamiętając z jednej strony o „młodości cywilizacyjnej” Polski, a z drugiej, że proces urbanizacji na interesującym nas terenie był dopiero w stadium początkowym, a sieć parafialna jeszcze nie w pełni uformowana.

²⁸ F. Kiryk, *Rozwój urbanizacji Małopolski XIII–XVI w. Województwo krakowskie (powiaty południowe)*, Kraków 1985, s. 167.

²⁹ Tamże, s. 41.

³⁰ Archiwum UJ, Akta pap. 29, nr 10681.

Wykaz skrótów wprowadzonych do tabel

- Acta capitulorum. = Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta, ed. B. Ulanowski, vol. 1–3, Kraków 1894–1918.
- AKapKK — = Archiwum Kapituły Katedralnej w Krakowie
- AKMK = Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie
- AKP = Archiwum Komisji Prawniczej, t. 5–10, Kraków 1897–1936.
- Aoff = Acta officialia w AKMK
- BPAN = Biblioteka Polskiej Akademii Nauk w Krakowie
- CDP = *Codex diplomaticus Poloniae*, t. 1–3, ed. L. Ryzyszczewski, A. Muczkowski, A.Z. Helcel, J. Bartoszewicz, Varsoviae 1847–1858.
- CDUJ = *Codex diplomaticus Universitatis studii generalis Cracoviensis...*, pars 1–5, ed. F. Skobei et Ž. Pauli, Kraków 1870–190?
- KDKK = *Kodeks dyplomatyczny katedry krakowskiej św. Wacława*, cz. 1–2, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1874–1883.
- KDM = *Kodeks dyplomatyczny Małopolski*, t. 1–4, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1879–1882.
- KDW = *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 1–4, wyd. I. Zakrzewski, Poznań 1877–1881, t. V, wyd. F. Piekosiński, Poznań 1908.
- Księgi przyjęć. = *Księgi przyjęć do prawa miejskiego w Krakowie 1392–1506*, wyd. K. Kaczmarczyk, Kraków 1913.
- LR = *Księga dochodów beneficjów diecezji krakowskiej (tzw. Liber retaxationum) z roku 1529*, wyd. Z. Leszczyńska-Skrętowa, Wrocław 1968
- LB = *Joannis Dlugosz senioris canonici Cracoviensis Liber beneficiorum dioecesis Cracoviensis*, t. 1–3, Cura A. Przeździecki, Cracoviae 1963–1864.
- LC = Księga Kontrybucji diecezji krakowskiej z 1513 w AKapKK.
- MPH = *Monumenta Poloniae Historica*, t. 1–6, wyd. A. Bielowski, Lwów 1864–1893.
- MRPS = *Matricularum regni Poloniae summaria*, t. 1–5, wyd. T. Wierzbowski, J. Sawicki, J. Płocha, I. Sułkowska, Varsoviae 1905–1919, 1961.
- MV = *Monumenta Poloniae Vaticana*, ed. J. Ptaśnik, t. 1–3, Kraków 1913–1917.
- Rachunki dworu = *Rachunki dworu króla Władysława Jagielly i królowej Jadwigi 1388–1420*, wyd. F. Piekosiński, Kraków 1896.
- Repertorium = Z. Kozłowska-Budkowa, *Repertorium polskich dokumentów doby piastowskiej*, z. 1, Kraków 1937.
- SHGWK = *Słownik historyczno-geograficzny województwa krakowskiego w średnio-wieczu* - cz. 1, z. 1, opr. Z. Leszczyńska-Skrętowa, F. Sikora, Wrocław 1980.

Skróty rzeczowe

- duch. = duchowne, duchowieństwo
- Król. = królewskie, król
- szl. = szlacheckie, szlachecki
- koleg. = kolegiacka
- paraf. = parafialna

r. scole /scolarum = rector scole / skolarum/
 min. eccl. = minister ecclesiae

Wykaz opracowań wykorzystanych w tabelach

- M. Buliński, *Monografia miasta Sandomierza*, Warszawa 1879.
- J. Gąsowski, *Początki Sandomierza w świetle badań archeologicznych. Studia Sandomierskie*, pod red. T. Wąsowicz, Sandomierz 1967.
- Z. Helcel, *O klasztorze jędrzejowskim*, „Roczniki TN Krakowskiego”, Oddział Sztuki i Archeologii, T. I, z. 2, Kraków 1852.
- F. Kiryk, *Z dziejów miast zachodniej części ziemi bieckiej [w:] Nad rzeką Ropą, Szkice historyczne*, cz. III, Kraków 1968.
- Tenże, *Dzieje Buska XII–XIII w.*, „Studia Kieleckie”, 1985, nr 3.
- Tenże, *Dzieje powiatu myślenickiego w okresie przedrozbiorowym [w:] Monografia powiatu myślenickiego*, T. 1-2, pod red. R. Reifussa, Warszawa 1970.
- Tenże, *Opatów XIII–XIV w.*, „Studia Historyczne”, 1984, z. 4.
- Tenże, *Zawichost. Z dziejów nadwiślańskiego miasta od XII do XVI stulecia [w:] Studia i materiały z dziejów osadnictwa i gospodarki górnej Wisły w okresie przedrozbiorowym*, Warszawa 1990.
- J. Klepacka, *Kościół Wszystkich Świętych w Krakowie [w:] Kronika miasta Krakowa 1959–1960*, Kraków 1962.
- B. Kumor, *Archidiakoniat sądecki, Opracowanie materiałów źródłowych do atlasu historycznego kościoła w Polsce*, „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 12, 1966.
- Tenże, *Nieznaný dokument z XIV w. dotyczący szkoły parafialnej w Bochni*, „Archiwa Biblioteki i Muzea Kościelne”, t. 15, 1967.
- Miasta polskie w tysiącleciu*, t. 1–2, Wrocław 1965–1967.
- D. Molenda, *Dzieje Olkusza do 1795 r. [w:] Dzieje Olkusza i regionu olkuskiego*, t. I, pod red. F. Kiryka, R. Kołodziejczyka, Kraków 1978.
- N. Niwiński, *Ród panów na Wierzbicy*, „Miesięcznik Heraldyczny”, 1931, t. X.
- Z. Pęcowski, *Miechów. Studia z dziejów miasta i ziemi miechowskiej do 1914*, red. A. Żarnecka, Kraków 1967.
- T. Rawski, *Wykazy świętopietrza a najstarsze parafie w sandomierskiem*, „Nasza Przeszość”, 1961, t. XIII.
- J. Szymański, *Czas powstania kościoła w Wojniczu*, „Roczniku Humanistyczne”, 1962, z. 2.
- Tenże, *Kanonicy opatowscy w planach polityki ruskiej przelomu XII i XIII w.*, „Przegląd Historyczny”, 1965, z. 3.
- Z. Wdowiszewski, *Ród Bogoriów w wiekach średnich*, „Rocznik Polskiego Towarzystwa Heraldycznego”, 1928/29, z. 4.
- J. Wiśniewski, *Historyczny opis kościołów, miast, zabytków i pamiątek w jędrzejowskiem*. Marjówka 1930.
- E. Wiśniowski, *Rozwój średniowiecznej sieci parafialnej w prepozyturze wiślickiej*, Warszawa 1965.
- Tenże, *Prepozytura wiślicka do schyłku XVIII w. Materiały do historii chrześcijaństwa w Polsce*, t. II, cz. 2, Lublin 1967.

Zestawienia podstawowych danych związanych z rozwojem szkolnictwa parafialnego
w miastach małopolski w XIII w.

Nazwa	PARAFIA					MIASTO				SZKOŁA			
	Przypuszczalny czas powstania	Pierwsza wzmianka źródłowa	Kolator	Uwagi	Źródło	Data lokacji	Własność	Źródło	Pierwsza wzmianka źródłowa	Charakter	Przypuszczalny czas powstania	Uwagi	Źródło
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Biecz (woj. krak.)	XI w.	1325	król.	ważny ośrodek kościelny	MPH III, s. 68, T.	ok. 1257	król.	F. Kiryk, Z dziejów miast..., s. 104-106	1396	paraf.	pocz. XIV wieku	r. scole	AKP, X, nr 495, 496
Bochnia (woj. krak.)	I poł. XIII w.	1253	król.	klasztor dominikańców	KDM II, nr 439	1253	król.	KDM II, nr 439	1397	paraf.	koniec XIII wieku	opieka miasta	SHGWK, s. 164; B. Kumor, Nieznany dokument..., s. 283
Brzesko Nowe (woj. krak.)	XIII w.	1325	duch.		MV I, s. 134	1279	duch.	ZDM I, nr 174	1474	paraf.	pocz. XIV wieku		AKMK, Aoff-2, k. 14
Busko Zdrój (woj. sand.)	II poł. XII w.	1190	duch.	promonstratens. norbertanicy	CDP I, nr 6; Wiśnio-wski, Rozwój..., s. 36	1287	szl.	KDM I, nr 44; F. Kiryk, Dzieje Buska..., s. 7-24	1443	paraf.	XIII w.	r. scole	AKMK, Aoff-6, k. 519
Dobczyce (woj. krak.)	XIII w.	1321	król.		F. Kiryk, Rozwój..., s. 227	XIII w.	król.	F. Kiryk, Dzieje powiatu myślenickiego..., s. 67	1447	paraf.	poł. XIV w.		F. Kiryk, Dzieje powiatu myślenickiego..., s. 108

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Jedzejów (woj. krak.)	XII w.	1109- -1118	duch	klasztor cystersów w XII w.	Reperto- rium, s. X; J. Wiśni- owski, ... Ję- drzejows- kie, s. 36	1270	duch.	Z. Halcid, O klaszto- rze..., s. 25	1513	paraf.	XIII w.		AKapKK, LC, s. 48
Kęty (woj. krak.)	XIII w.	1325	król.		MV I, s. 148	p. 1277	król.	CDP III, s. 455; KDM II, s. 65; F. Kiryk, Rozwój urbaniza- cji..., s. 289	1446	paraf.	pocz. XIV w.		B P A N, rtps 2615, k. 11. Księgi przyjęt... nr 1225
Kraków													
Parafia NMP	1221-1222	1221	miasto		J. Kruko- wski, Z dziejów ..., s. 26	1257	król.	Miasta I, s. 613	1364	paraf.	1221-1222		A. Karbo- wiak, III, s. 35
Parafia Wszystkich Świętych	XIII w.	1278	szl./Akade- mia Kra- kowska		J. Klepac- ka, Koś- ciół..., s. 33				1375	od 1490 kolegiacka	XIV w.		J. Kruko- wski, Z dziejów ..., s. 20
Kleparz Parafia św. Floriana	1185	1185	król./ duch.		MPH III, s. 180; LB I, s. 477				1422	koleg.	XIII w.		CDUJ I, nr 69
Koprzywnica (woj. sand.)	XII w.	1166	duch.	ok. 1185 fun- dacja klasz- toru cyste- rów od 1491 kolegium mansjonarzy	MPH II, nr 376; KDM V, dok 17 III 1491; Z. Wdółszew- ki, Ród Bo- gorów..., s. 4; T. Rawski, Wyższy..., s. 59	1268	duch.	KDM I, nr 93	1484	paraf.	XIII w.		BPAN, rtps 6566, s. 273

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Miechów (woj. krak.)	XII w.	1163	duch.	klasztor bożogrob- ców	Reperto- rium..., nr 70, 80	1290 pr. średz.	duch.	KDW II, s. 28; KDM III, s. 186; Z. Pecko- wski, Mie- chów..., s. 55	1375	paraf.	XIII w.		KDM III, s. 295
Mistów (woj. krak.)	XII w.	1193	duch.		KDM I, s. 58	1278 pr. średz.	duch.	KDM II, nr 403	1598	paraf.	pozc. XIV w.		A K M K, Av-15, k. 114
Nowe Miasto Korczyn	XII w.	1326	król.	franciszka- nie	MV I, s. 125	1257-1264	król.	KDM II, nr 452, 497	1390	paraf.	XIII w.		Rachunki dworu..., s. 150
Nowy Sącz (woj. krak.)	II poł. XII w.	1303	duch.	w XIV w. dwie para- fie, od 1448 r. ko- legiata	KDKK, I, nr 111; LB, s. 571; III, s. 78; B. K u m o r, Archidia- konat..., s. 103	1292	król.	BJ, rkps 5378, k. 73; ZDKK, s. 321; F. Ki- ryk, Roz- wój s. 142 i nn.	1412	paraf. od 1448 r. ko- legicka	końc XIII w.		ZDM, V, s. 126; LB I, s. 147; A. Karbo- wiak, II, s. 41
Olkusz (woj. krak.)	XII w.	1325	król.	1489 wzn. mansjona- ria	MV I, s. 142; LB I, s. 485; AKMK, AV-55, k. 383	p. 1299	król.	KDM, I, nr 44; D. Molenda, Olkusz..., s.	1434	paraf.	XIII w.		A K M K, Aoff-5, k. 76
Opatów Kolegiata św. Marcina	XII w.	1206	duch.	kościół NMP wcześniejszy od ko- legiackie- go	J. Szymań- ski, Kano- nicy ..., s. 389	p. 1282	duch.	F. Kiryk, Opatów..., s. 196	1464-1470	koleg.	XIII w.		LB II, s. 581, A. Karbo- wiak, III, s. 117

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Opatowiec (woj. sand.)	XI/XII w.	1238	duch. benedyktyni	Klasztor dominika- nów	LB III, s. 485; Wile- nowski, Prepozytu- ra., s. 195	1271	duch.	CDP I s. 1-8	1383	paraf.	XIII w.		Ar. Klasz- toru Do- minika- nów w Krakowie, Kopiarz Opatow. s. 6
Oświęcim (woj. krak.)	XII w.	1325	król.	od 1470 prepozytu- ra	MV I, s. 127; AKMK, Aoff-35, k. 657; LB II, s. 223	p. 1272	król.	F. Kiryk, Rozwój urbaniza- cji..., s. 291-298	1434	paraf.	XIV w.		AKMK, Aoff-5, k. 71
Pacanów (woj. sand.)	XI w.	1110-1117	szl.	Reperto- rium..., s. 24; Wile- nowski, Prepozytu- ra..., s. 101	1265	szl.	szl.	ZDM IV, nr 1861	1417	paraf.	XIV w.	f. scola- rum	ZDM I, nr 323
Polaniec (woj. sand.)	XIII w.	1325	duch.	MV I, s. 157	p. 1264, 1507 po- twierdz. pr. mag.	król.	król.	KDM II, s. 125; MRPS IV, 19558, 8498	1513	paraf.	koniec XIV wieku		AKapKK, LC, s. 61
Sandomierz Parafia św. Piotra	1120	1166	król.	Ważny ós- rodek koś- cielny, licz- ne klaszto- ry i kościo- ły	J. Gąsow- ski, Począ- ne klaszto- ry ..., s. 237	1286	król.	J. Gąsow- ski, Począ- tki ..., s. 230	1434	paraf.	XIV w.		M. Bułini- ski, Mono- grafia ..., s. 398
Parafia św. Pawła	1126		duch.	MV I, s. 162	MV I, s. 162							brak wiad. do XVI w.	A. Karbo- wiak, Szkoly ..., s. 342
Kolegiata NMP	1120	1148	król.	od 1191 kolegiata	CDP II, s. 2; KDM I, nr 2, M. Bułini- ski, Monografia ..., s. 154				1394	koleg.	XIII w.		F. Kiryk, Z dziejów szkolnict- wa ..., s. 197

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Siewierz (woj. krak.)	XII w.	1325	duch.	3 kościoły	MV I, s. 141	XIII w.	duch.	ZDM I, nr 16; Miasta I, s. 367	1598	paraf.	koniec XIV wieku		AKMK, AV-15, k. 162
Skala (woj. krak.)	XIII w.	1325	duch.	Klaryski	MV I, s. 122	1267	duch.	KDM I, s. 91, 101	1446	paraf.	pol. XIV w.		AKMK, Aoff-6, k. 1049
Skaryszew (woj. sand.)	XII w.	1170-1180	duch.		KDM II, s. 124; LB III, s. 14; H. Niwiński, Ród panów ..., s. 29	1264 pr. średz.	duch.	KDM II, s. 124	1372	paraf.	XIII w.		ZDM I, nr 138
Sławków (woj. krak.)	XIII w.	1298	duch.	dwie parafie i klasztor św. Ducha	Kościół w Polce I, s. 446; LB III, s. 39	p. 1286	duch.	KDKK I, s. 121; LB III, s. 39	1446	paraf.	XIII w.		AKMK, Aoff-6, k. 1000
Stary Sącz (woj. krak.)	XII w.	1322	duch.	klaryski, klasztor franciszkanów	KDM, II, nr 583; AKMK, AV-5, k. 24	p. 1273	duch.	KDM I, nr 83; F. Kiryk, Rozwój woj ..., s. 166	1396	paraf.	koniec XIII w.		SPPP II, s. 44
Wieliczka (woj. krak.)	XIII w.	1325	król.		MV I, s. 123	p. 1290	król.	F. Kiryk, Rozwój..., s. 259	1407	paraf.	XIII w.	opieka miasta i proboszcz	AKP X, nr 1913, 2319
Wojnicz (woj. krak.)	XI/XII wiek	1326	od 1415 król.	w XIII w. dwa kościoły, od 1460 kolegiata	J. Szymański, Czas powstania ..., s. 125	p. 1278	król.	KDM II, s. 27; I, s. 114	1439	paraf. od 1460 kolegiacka	XIV w.		AKMK, Aoff-5, k. 330, 333
Zator (woj. krak.)	XIII w.	1292	król.		ZDM IV, nr 885	p. 1292	król.	F. Kiryk, Rozwój urbanizacji..., s. 303	1507	paraf.	pol. XIV w.	min. scote	Acta capitulum... III, nr 295

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
Zawichost Parafia NMP	XI w.	1448		od 1255 klasztor klarysek, minory- tów; Waż- ny ośrodek kościelny, 3 kościoły	CDP II/2, nr 1; KDM I, nr 2; F. Ki- ryk, Zaw- ichost..., s. 38	p. 1250	duch.	F. Kiryk, Zawichost..., s. 40	1529	paraf.	XIII	min. ecd.	LR 454